

Deze rubriek is de plaats om verslag te doen van congressen, studiedagen en andere gebeurtenissen die mogelijk interessant zijn voor kwalitatief onderzoekers. Redacteur is Harrie Jansen: hj.kwalon@gmail.com.

Kwalitatief Sterk met Uwe Flick

Het tweede symposium van Kwalitatief Sterk

Fijgje de Boer, Harrie Jansen en Griet Verschelden

Onder de titel 'Perspectieven op kwalitatieve dataverzameling' organiseerde Kwalitatief Sterk op dinsdag 29 januari 2008 haar tweede symposium in het gebouw van de Afdeling Sociaal Werk van de Artevelde Hogeschool in Gent.

De belangstelling was wederom groot; er waren ruim 140 inschrijvingen. Het programma begon met een centrale lezing, daarna konden de deelnemers kiezen uit zes workshops die elk twee keer werden gegeven, voor en na de lunchpauze.

Was Clive Seal (Brunel University Londen) op het eerste symposium (in 2006 in Antwerpen) de gastspreker, nu was Uwe Flick (Alice Salomon University of Applied Sciences, Berlijn) aangetrokken als spreker en publiekstrekker voor de plenaire openings-sessie.

Triangulatie en kwalitatief onderzoek

Flick gaf in de centrale lezing een welhaast uitputtend en strak gesystemiseerd overzicht van alles wat er voor, bij en na triangulatie kan komen kijken. Hij begon met het geven van een overzicht van de verschillende benaderingen van kwalitatief onderzoek. Daarbij noemde hij niet alleen wetenschappelijke disciplines, methodologische en theoretische scholen, toepassingsvelden, maar ook *lokale* scholen en benaderingen. Dat laatste was een interessante toevoeging die in handboeken zelden aandacht krijgt. Flick vertelde dat hij hiermee werd geconfronteerd toen hij zijn Duitstalig onderzoek vertaalde naar het Engels. Hem werd toen duidelijk dat bepaalde begrippen en onderdelen die in het Duitstalige onderzoek werden gehanteerd niet bekend waren in het Engelstalige onderzoek.

Zijn conclusie is dan ook dat we niet kunnen spreken van *de* kwalitatieve benadering, maar dat er een veelvoud aan benaderingen is. De gemeenschappelijke kern vatte Flick vervolgens samen in drie perspectieven die de kwalitatieve benaderingen kenmerken, namelijk 1) de nadruk op subjectieve betekenissen, 2) de creatie van sociale situaties en 3) de hermeneutiek van onderliggende structuren. Na dit inleidende deel kwam dan het hoofdonderwerp, triangulatie, aan de orde. Eerst gaf Flick het rijtje weer van Denzin uit diens *The Research Act* (1970). Je kunt de volgende typen triangulatie onderscheiden: data-triangulatie, onderzoeker-triangulatie, theoretische triangulatie en methodologische (*within* en *between methods*) triangulatie. Al die vormen werkte hij uit met voorbeelden.

De huidige *mixed methods* noemde hij 'pragmatisch' en niet methodologisch en theoretisch gefundeerd. Waar het uiteindelijk om gaat, is dat je als onderzoeker een meerzijdig en gedetailleerd beeld probeert te krijgen van het object van onderzoek. Daarbij is het belangrijk te beseffen welke keuzen worden gemaakt (dat zijn er impliciet vaak heel veel) en die te verantwoorden.

De workshops

Na de plenaire lezing waren er zes workshops die na de lunch herhaald werden. Onderwerpen: triangulatie (Flick), doorvragen bij kwalitatieve interviews (Fijgje de Boer, KWALON), visuele methoden van dataverzameling (Luc Pauwels, Universiteit Antwerpen), beleidsonderzoek (Hilde van den Bulck, Universiteit Antwerpen), etnografisch veldwerk (Lisa Dikomitis, Universiteit Gent) en focusgroepen voor beginners (Lieve Peremans, Universiteit Antwerpen).

Uwe Flick over verzameling en gebruik van verschillende soorten data

In zijn werkplaats behandelde Flick 'Practical issues and experience' met betrekking tot de verzameling van verschillende soorten gegevens binnen één project aan de hand van zijn onderzoek naar de leefwijze en gezondheidsproblemen van dakloze adolescenten in Berlijn. Zowel participerende observatie als interviews met daklozen en interviews met deskundigen en met gezondheidswerkers van verschillende disciplines. Uit de observaties en interviews met dakloze jongeren kwam naar voren dat er onder hen globaal drie visies zijn op het consulteren van een arts bij gezondheidsproblemen: a) een vanzelfsprekendheid, b) een uiterste optie en c) een risico. In een focusgroep werden deze bevindingen voorgelegd aan de gezondheidswerkers met de vraag welke conclusies hieruit getrokken moeten en kunnen worden voor de hulpverlening. Voor mensen die thuis zijn in praktijkgericht onderzoek was dit niet erg verrassend; dergelijke dingen gebeuren al decennia lang zonder de term triangulatie of *mixed methods* ook maar te kennen.

Fijgje de Boer over doorvragen bij diepte-interviews

In haar workshop ging Fijgje de Boer eerst in op het formuleren van interviewvragen. Het komt regelmatig voor dat de onderzoeker het theoretische kader of de onderzoeksvraag gebruikt voor het formuleren van interviewvragen. De valkuil is dat deze te ver van de dagelijkse praktijk van de respondent kunnen afstaan of dat ze begrippen bevatten die onbekend zijn in het veld. De onderzoeker zal dus de onderzoeksvraag op een zodanige manier moeten vertalen in interviewvragen dat de respondent daar zonder aarzeling een antwoord op kan formuleren. Tegelijkertijd dient de onderzoeker wel informatie te krijgen waarmee de vraagstelling van het onderzoek kan worden beantwoord. Daarbij is het belangrijk om de interviewvragen open te formuleren zonder de respondent in de richting van een antwoord te sturen, wat op zich een kunst is.

Daarnaast gaf De Boer een overzicht van de mogelijkheden om door te vragen. Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen 'doorvragen' en 'vervolgvragen'. Men kan op een open wijze nadere toelichting vragen of meer gericht. 'Vervolgvragen' gaan een stapje verder, in de zin dat de onderzoeker probeert nadere informatie te ontvangen over

de context van het antwoord. De grote kunst tijdens het gesprek is dan ook werkelijk door te vragen zonder al te sturend te zijn, tezelfdertijd het antwoord te evalueren en na te gaan of er voldoende informatie is verkregen op de interviewvraag of dat er verder doorgevraagd dient te worden. Na deze toelichting werd de deelnemers aan de workshop de gelegenheid geboden zelf te oefenen. Aan het eind was er gelegenheid tot het stellen van vragen.

Hilde van den Bulck over kwalitatief beleidsonderzoek

Hilde van den Bulck, hoofddocent Media Studies aan de Universiteit van Antwerpen, besprak haar onderzoek naar het beleidsproces dat geleid heeft tot de nieuwe 'beheers-overeenkomst openbare omroep' tussen de VRT (Vlaamse Radio en Televisie) en de Vlaamse Gemeenschap. Een belangrijk element in de overeenkomst is dat de omroep digitaal kan gaan uitzenden. Naast bestudering van een groot aantal relevante documenten heeft Van den Bulck diverse functionarissen die in dit proces betrokken waren intensief geïnterviewd, uitgezocht wat hun visies en belangen waren en hoe zij in de onderhandelingen zijn opgetreden. Thema's uit dit onderzoek (zichtbaarheid van belangen, belangenlogica versus visie, bepaling van invloed op de besluitvorming) werden met de deelnemers aan de workshop besproken in relatie tot de eigen onderzoeksprojecten.

Pauwels over visuele methoden

Luc Pauwels, hoogleraar Communicatiewetenschappen (visuele cultuur) aan de Universiteit Antwerpen, publiceerde meerdere artikels en boeken over visuele methoden in sociaal- en cultuurwetenschappelijk onderzoek. Hij gaf in zijn workshop een overzicht van gebruikte technieken en eindproducten. Hij behandelde onder meer de onderscheiden manieren waarop beelden gebruikt kunnen worden in interviews en focusgroepen: analyse van bestaande beelden, onderzoekers die zelf beelden maken, respondent-gegenerateerde beelden via bijvoorbeeld *photo-voice*. Hij verwees daarbij naar *The Burden of Existence*, een visueel maatschappelijk essay van Marrie Bot (1988) over het bezwaard bestaan van mensen met een handicap. De workshop werd doorspekt met rijk en gevarieerd illustratiemateriaal, waarbij Pauwels het ook meermaals had over zijn eigen onderzoek naar het gebruik van het internet (in het bijzonder websites met familiefoto's) als sociale en culturele databron. De technieken, eindproducten en concrete toepassingen werden niet alleen opgesomd, maar ook kritisch besproken wat uitgangspunten, validiteit en verwerkingsmodaliteiten betreft. Met het oog op een brede acceptatie van visueel onderzoek als onderzoeksmethode ontwikkelde Pauwels een geïntegreerd methodologisch kader: een multidimensioneel model waarin huidige verschijningsvormen van visueel onderzoek worden samengebracht, en waarmee ook het statuut van het visuele in de onderscheiden onderzoeksfases kan worden onderzocht. Deelnemers aan de workshop kregen tot slot een bijzonder handig overzichtje van relevante literatuur over visuele methoden, dat op vraag ook verder werd toegelicht.

Dikomitis over triangulatie tijdens etnografisch veldwerk

Liza Dikomitis, assistent bij de vakgroep Vergelijkende Cultuurwetenschappen van de Universiteit Gent, bracht verslag uit van de onderzoeksmethodes die zij hanteert in haar lopend doctoraatsonderzoek naar het dagelijks leven van Grieks-Cypriotische en Turks-Cypriotische vluchtelingen. Op sommige punten bleef haar uiteenzetting vrij algemeen, bijvoorbeeld wanneer ze het had over de vergelijking tussen kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksbenaderingen. Doch de voorbeelden die Dikomitis gaf uit haar eigen onderzoekswerk waren wel inspirerend, zoals het gebruik van *cover stories* om toegang te krijgen en te behouden tot het onderzoeksveld. Haar stelling dat de manier waarop je je positioneert als onderzoeker een aspect is van reflexiviteit, die zij ondersteunde met verwijzing naar een aantal interessante teksten van antropologische onderzoekers, gaf aanleiding tot heel wat vragen en discussie over onder meer de relaties die je in het veld met de respondenten aangaat en de manier waarop je je onderzoeksresultaten rapporteert.

Al met al een geslaagd symposium, zowel wat betreft de deelname als de balans tussen thematische eenheid en variatie in het programma. En in de marge van de plenaire lezing en de workshops werden tussen de talrijke deelnemers ook heel wat onderzoekservaringen uitgewisseld en contacten gelegd voor verdere of nieuwe samenwerking op het gebied van kwalitatief onderzoek.

Seminar New directions in case study Methodology

1 november 2007, Erasmus Universiteit Rotterdam

Carolien de Blok

Tot nu toe is casestudyonderzoek vooral gebruikt voor het exploreren van situaties met het doel om over deze situaties theorie te *ontwikkelen*. Niet eerder is er uitgebreid gepubliceerd over het *toetsen* van theorie door middel van de gevalstudie. Jan Dul en Tony Hak beschrijven in hun boek *Case Study Methodology in Business Research* structuren en richtlijnen om proposities te testen door middel van casestudyonderzoek. Op 1 november jongstleden werd er door het Erasmus Research Institute of Management (ERIM) een seminar georganiseerd ter gelegenheid van het verschijnen van dit boek. Vanwege het vernieuwende onderwerp en de aangekondigde sprekers was er zeer veel animo om deze bijeenkomst bij te wonen. De organisatie had een groot aantal aanmeldingen moeten weigeren, maar dankzij mijn vroege aanmelding kon ik, net als zo'n vijftig anderen, hierbij aanwezig zijn.

'Hoeveel cases zijn nodig voor een test? Hoeveel testen zijn nodig om vertrouwen te krijgen in een theorie?' Na een korte introductie van Ale Smidts (professor in Marketing Management, RSM Erasmus Universiteit en directeur van ERIM) legde Tony Hak deze